

ближайшим окружением до глобальных связей. Поэтому так важно научить студента взаимодействию с другими людьми и общественными структурами, вырабатывать умение регулировать разные психологические, социальные, политические, межнациональные конфликты с соблюдением требований культуры плюрализма мнений. Человек XXI века должен понимать и руководствоваться мировоззренческими принципами: «единство в разнообразии» и «дополнение вместо противопоставления».

Решение этих задач направлено на формирование созидательных идей в сознании молодёжи путём опоры на три взаимосвязанных компонента: обеспечение каждому возможности самоидентифицироваться как представителю той или иной национальной культуры и традиций; создание условий для равноправного диалога с этнокультурным окружением; вовлечение растущей личности в цивилизационные процессы, основывающиеся на национальных и общечеловеческих ценностях.

Ведь неизменным остаётся главный постулат системы высшего образования в современном обществе, который призван формировать квалифицированного специалиста, гражданина страны и многосторонне развитую целостную личность.

ЛИТЕРАТУРА

1. Мирзиёев Ш.М. Новый Узбекистан – страна демократических преобразований, больших возможностей и практических дел. Ташкент, 2021. С. 127-182.
2. Постановление Президента Республики Узбекистан Ш. Мирзиёева «О мерах по коренному совершенствованию системы духовно-просветительской работы» № ПП-5040 от 26 марта 2021 года // Народное слово. Ташкент, 2021. 27 марта. С. 1-2.

Вінков Веніамін

(Київ, України)

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ГОТОВНОСТІ ФАХІВЦІВ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЯХ ДО ПІДТРИМКИ СТИГМАТИЗОВАНИХ ЗА МАЙНОВИМИ ОЗНАКАМИ МЕНШИН

У статті розглянуто проблему стигматизованих за майновими ознаками меншин і емпірично досліджено прояв психологічних властивостей фахівців громадських організацій залежно від їхнього прагнення допомогти таким меншинам. Виявлено, що фахівці з вираженими прагненнями допомогти таким меншинам мають високий рівень саморефлексії, під час спілкування демонструють стриманість у прояві негативних емоцій, громадською діяльністю їх спонукає прагнення змінити світ на краще, допомогти людям, самореалізація, особистісне зростання, отримання досвіду.

Ключові слова: стигматизація, дестигматизація, бідність, громадські організації, меншини.

В статье рассмотрена проблема стигматизированных по имущественным признакам меньшинств и эмпирически исследовано проявление психологических свойств специалистов общественных организаций в зависимости от их стремления помочь таким меньшинствам. Виявлено, что специалисты с выраженными стремлениями помочь таким меньшинствам обладают высоким уровнем саморефлексии, демонстрируют сдержанность в проявлении негативных эмоций при общении, общественной деятельностью их побуждает стремление

изменить мир к лучшему, помочь людям, самореализация, личностный рост, получение опыта.

Ключевые слова: стигматизация, дестигматизация, бедность, общественные организации, меньшинства.

The article considers the problem of minorities stigmatized by property characteristics and empirically examines the manifestation of psychological characteristics of specialists of public organizations depending on their desire to help such minorities. It was found that specialists with a strong desire to help such minorities have a high level of self-reflection, show restraint in negative emotions in communication, their social activities was motivated with desire to change the world for the better, help people, self-realization, personal growth, experience.

Key words: stigmatization, destigmatization, poverty, public organizations, minorities.

Все частіше лунають новини про ситуації, де відбувається цькування і булінг учнів за певні речі, що вирізняє їх серед однолітків. Такими речами можуть бути одяг, що не вписується в уявлення про моду, брак смартфонів, певних гаджетів тощо. У підлітковому віці такі речі набувають особливого значення, так як це стає певною точкою визнання оточенням когось як свого, а отже і прийняття у своє коло. Відсутність їх як раз сприяє формуванню ставлення з боку однолітків до цих учнів як до невдах, «лузерів», «лохів» тощо. Це стає сприятливим ґрунтом для стигматизації цих учнів за майновими ознаками.

Хоч не такою гострою, але досить актуальною є проблема ставлення у суспільстві загалом до бідних людей, які не мають змоги задовольнити базові потреби у харчуванні і придбанні речей. Старше покоління із розумінням може поставитися до бідних, проте молодь не завжди буде вести себе коректно із ними, адже причини низького соціального статусу бідних для них можуть бути не зрозумілими. Імовірно це може бути спричинено браком достатнього життєвого досвіду в доланні фінансових труднощів, тоді як для старшого покоління такий досвід знайомий з часів відновлення незалежності України у 90-і роки. І чим більш сталий буде економічний розвиток країни загалом і чим кращий буде добробут кожної родини, тим менш буде характерним для молоді розуміння проблем бідних людей. Бідність, яка може приймати більш крайні форми у вигляді жебрацтва, може викликати досить сильну реакцію серед оточення, тому стигматизація буде неминучою, якщо не робити певних кроків у запобіганні цього явища.

За Гофманом І. існує три типи стигми: стигма тілесних вад, що пов'язано із наслідками певних захворювань, вади індивідуального характеру, що є результатом нездатності контролювати власні дії, стримування своїх пристрастей і що призводить до неприйнятних форм поведінки та родова стигма, що передається з покоління в покоління і пов'язана з расою, національністю, релігією тощо [1].

Кнуф А. і Епов Л. вказують на те, що умовами для появи стигматизації є те, що особи мають бути в меншості, наявність в них неприйнятних ознак та з боку більшості мають бути застосовані стосовно них дії, що утискають їхні права [4]. Проте не завжди ці умови стають провідними для того, щоб меншість стала стигматизованою. Проблеми для меншості з'являються тоді, коли їм на основі наявних ознак починають приписувати ті неіснуючі риси, що для них є нехарактерними, і на основі своїх припущень здійснювати дії, що мають на меті

приниження або покарання, а не інтеграції у суспільство. На думку Мамедова А. і Ліпай Т., поява цього явища свідчить про низький рівень моральної самосвідомості, втрати гідності, честі, співчуття, обов'язку, сумління, які є одними з регуляторів взаємин. Несхожість представників певних меншин на більшу частину суспільства, що проявляється у своєрідному способі мислення, поведінці, є підставою для більшості навішувати ярлики, формувати стигму [5].

Характерною ознакою стигматизації людей за майновими ознаками є втрата соціального статусу або символічного капіталу, що відображає рівень володіння різними формами капіталу. Символічний капітал демонструє, що особа несе риси успішності, а відсутність – неуспіху, аутсайдерства. Негативна реакція з боку оточення щодо осіб, які не володіють символічним капіталом, може набути кількох форм – у вигляді агресії, жаління, почуття провини, байдужості. В основі агресивних форм реагування можуть лежати як схильність до самоствердження себе за рахунок іншого, так і прагнення дистанціюватися від цих меншин, як спосіб захистити себе від негативних переживань і думок. Жаління – це теж певна реакція, яка може відображати соціально прийнятні способи взаємодії із такими групами, за якою може ховатися як почуття безпорадності у тому, що оточення не знає, як вчинити правильно, так і страх пережити провину за дії, які б вони могли вчинити при зустрічі з представниками такої меншини.

Відповідно це ставить складне питання, що робити для розв'язання проблеми стигми і стигматизації, на що варто звернути увагу в роботі з цією соціальною групою. Безумовно важливим елементом у розв'язанні цієї проблеми є соціальна політика, яку проводить держава. Проте через певну бюрократизацію державного апарату підтримка бідних верств населення часто зводиться лише до матеріальної і фінансової допомоги, які хоча необхідні, проте все ж не обмежуються тільки цим аспектом. Цю прогалину в підтримці заповнюють громадські організації, спеціалісти яких звертають увагу і на психологічну складову такої допомоги.

Розв'язання проблем і розуміння ситуації, в якій перебувають стигматизовані меншини, потребує крім достатнього рівня професіоналізму з боку фахівців громадських організацій, ще й розвинутих навичок і вмій налагодження взаємин з представниками таких меншин. Перший контакт з ними є важливою ланкою у побудові довірливих стосунків, від яких залежатиме успішність подальшої психологічної роботи. У такій ситуації фахівець має бути психологічно готовим до першого контакту.

У наданні допомоги стигматизованим меншинам важливим постає дослідити, якого роду допомогу готові надавати фахівці і волонтери громадських організацій тим, хто її потребує, та які властивості впливають на такий вибір. Виявлені факти дають змогу якнайкраще зрозуміти, на що варто спиратися у їхній підготовці.

Перед тим як приступити до розробки технології підвищення готовності фахівців і волонтерів соціально-психологічної служби до підтримки представників стигматизованих меншин, нами було проведено опитування серед 70 фахівців громадських організацій, мета якого полягала у визначенні необхідних властивостей, що допомагають їм результативно виконувати діяльність. На нашу думку, ці властивості є складовими психологічної готовності до взаємодії з

представниками стигматизовуваних меншин, яка полягає у готовності надавати допомогу цим меншинам.

Для дослідження цієї готовності фахівців громадських організацій просили оцінити за трибальною шкалою, наскільки вони готові надавати різного роду допомогу тим, хто її потребує. Серед такої допомоги було визначено надання певної корисної інформації або консультація з приводу певної проблеми, психологічна підтримка або порада у розв'язанні певної проблеми, навчання чомусь корисному або передача певного професійного досвіду та надання матеріальної допомоги у вигляді речей або грошей. Тобто іншими словами можна сказати, наскільки вони готові ділитися інформаційними, психологічними, освітніми та матеріальними ресурсами. Респондентів просили оцінити свою готовність надавати допомогу бідним людям, тобто тим, хто за майновими ознаками мають найнижчий статус і можуть в суспільстві бути об'єктом стигматизації.

Умовно респондентів було поділено на 3 групи за ступенем готовності надати допомогу: низький, середній та високий рівні. Такий поділ дав змогу застосувати *H-критерій Краскела-Воллеса* і визначити, який мають прояв такі особистісні властивості, як рефлексія, мотивація участі у громадській діяльності. Зазначені властивості вивчалися за допомогою опитувальника «Мотивація допомоги» (С. Нартова-Бочавер) [2] та методик діагностики рівня вираженості і направленості рефлексії (М. Грант) [3] і емоційних бар'єрів у міжособистісному спілкуванні (В. Бойко) [6]. А мотивацію участі у громадській діяльності було визначено шляхом оцінки респондентами ступеня вираженості мотивів залучення до такої діяльності: грошова винагорода, зміна світу на краще, бажання допомогти людям, особистісне зростання, самореалізація, отримання необхідного досвіду, прагматичний інтерес, покликання, самореклама, сучасні тенденції в світі, почуття провини.

Серед двох показників методики визначення рівня вираженості і направленості рефлексії (соціорефлексія та саморефлексія), найбільш проявилася саморефлексія ($p < 0,01$ $R_{сер1} = 14,06$, $R_{сер2} = 36,05$, $R_{сер3} = 39,03$). Респонденти, які мають найвищий показник прагнення надавати допомогу бідним, має найвищий ранг за саморефлексією ($R_{сер3} = 39,03$), тоді як низький прояв такого прагнення має низький рівень саморефлексії ($R_{сер1} = 14,06$). Це показує, що усвідомлення власних думок і переживань під час взаємодії із бідними сприяє більш глибокому включенню у розв'язання проблем таких людей, кращого розуміння сутті їхньої проблеми.

Ці ж фахівці мають за опитувальником «Мотивація допомоги» (С. Нартова-Бочавер) виражену мотивацію допомагати іншим ($p < 0,05$, $R_{сер1} = 21,78$, $R_{сер2} = 25,65$, $R_{сер3} = 39,85$), а серед мотивів, що спонукають їх займатися громадською діяльністю найбільш вирізнялися бажання допомогти людям ($p < 0,05$, $R_{сер1} = 24,78$, $R_{сер2} = 30,75$, $R_{сер3} = 38,32$), зміна світу на краще ($p < 0,01$, $R_{сер1} = 16,78$, $R_{сер2} = 38,9$, $R_{сер3} = 38,14$), особистісне зростання ($p < 0,05$, $R_{сер1} = 21,94$, $R_{сер2} = 45,9$, $R_{сер3} = 35,85$), отримання необхідного досвіду ($p < 0,05$, $R_{сер1} = 18,83$, $R_{сер2} = 39,6$, $R_{сер3} = 37,64$), самореалізація ($p < 0,05$, $R_{сер1} = 20,89$, $R_{сер2} = 45,35$, $R_{сер3} = 36,15$), що дає змогу виділити на дві головні тенденції: альтруїстичну, що спрямована на допомогу іншим, та особистісно-реалізаційну,

ядром якої є особистісне зростання фахівця громадської організації. Ці тенденції закладають певне підґрунтя для покращення ефективності у роботі, одна з яких сприяє формуванню довірливих стосунків між фахівцями та тими, хто потребує допомоги, а друга веде до підвищення професійної і психологічної компетентності.

У взаємодії фахівців громадських організацій з іншими за методикою діагностики емоційних бар'єрів у міжособистісному спілкуванні (В. Бойко) значущі відмінності було виявлено серед шкал: домінування негативних емоцій ($p < 0,01$, $R_{сер1} = 38,5$, $R_{сер2} = 53,8$, $R_{сер3} = 31,38$), небажання зближуватися з людьми на емоційній основі ($p < 0,05$, $R_{сер1} = 50,56$, $R_{сер2} = 41,55$, $R_{сер3} = 31,66$), емоційні перешкоди в спілкуванні як загальний показник методики ($p < 0,05$, $R_{сер1} = 43,56$, $R_{сер2} = 48,00$, $R_{сер3} = 31,63$). Низькі значення за цими шкалами свідчать про те, що фахівці, яким властиво стійке прагнення допомагати бідним, демонструють доброзичливе ставлення у взаємодії, не бояться зближуватися з тими, хто потребує допомоги. Таке ставлення значно допомагає їм налагоджувати взаємини із представниками цих меншин, а це, в свою чергу, створює довірливу атмосферу для подальшої роботи.

Крім результатів з методик, що було наведено вище, фахівців громадських організацій також просили оцінити власну тривожність і теперішню ситуацію загалом. Для цього вони оцінювали таке твердження «Сьогоднішня ситуація викликає в мене тривогу» і «Моє життя істотно погіршилося» за 5-бальною шкалою. Виявилось, що прагнення надавати допомогу бідним пов'язане із тривожністю ($p < 0,01$, $R_{сер1} = 13,89$, $R_{сер2} = 41,85$, $R_{сер3} = 38,07$) і оцінюванням теперішньої ситуації в гірший бік ($p = 0,05$, $R_{сер1} = 21,67$, $R_{сер2} = 32,1$, $R_{сер3} = 38,07$), тобто фахівці з вираженим прагненням допомогти бідним мають підвищену тривогу і вважають, що ситуація значно погіршилася для них самих.

Отже наведені результати показують, що фахівці громадських організацій з вираженими прагненнями допомогти стигматизовуваним за майновими ознаками особам мають високий рівень саморефлексії, у спілкуванні демонструють стримування негативних емоцій, йдуть на зустріч тим, хто потребує допомоги, при тому що не відчують емоційного дискомфорту із ними, а громадською діяльністю спонукає їх займатися альтруїстичні та особистісно-реалізаційні прагнення. Водночас їм характерно переживати тривогу з приводу теперішньої ситуації і оцінювати зміни, які відбулися з боку погіршення, а не покращення. Такі виявлені тенденції дадуть можливість врахувати на що варто звернути увагу при розробці технології підвищення психологічної готовності фахівців і волонтерів громадських організацій до надання підтримки стигматизовуваним меншинам.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гофман И. *Стигма: Заметки об управлени и спорченной идентичностью*. 1963. URL: https://www.hse.ru/data/2011/11/15/1272895702/Goffman_stigma.pdf
2. Ильин Е. П. *Психология помощи. Альтруизм, эгоизм, эмпатия*. СПб: Питер. 2013. 304 с.
3. Карпов А.В., Скитяева, И.М. *Психология метакогнитивных процессов личности*. М.: Институт психологии РАН. 2005. 352 с.
4. Кнуф, А. Эпов, Л. Ю. Стигма: теория и практика. Знание. Понимание. Умение, 2006. № 2. С. 149–153.
5. Мамедов А. К., Липай Т. П. Социальная стигматизация: генезис и детерминанты становления. Социологический альманах. 2011. С. 128–137.
6. Райгородский Д. Я. *Практическая психодиагностика*. М.: Бахрах-М. 2011. 672 с.